

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Nederland na 1945

Doorn, J.A.A. van

Citation

Doorn, J. A. A. van. (1982). Boekbespreking van: Nederland na 1945. *Acta Politica*, 17: 1982(2), 291-292.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452289>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452289>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

werk als geheel: een grote hoeveelheid onsamenhangende informatie, een curieuze voorkeur voor auteurs (méér aandacht voor de kerkvader Augustinus dan voor Karl Marx) en een geringe doordringbaarheid van de tekst als gevolg van redactionele gemakzucht.

Het harde oordeel vraagt uiteraard wel enige toelichting. Om te beginnen blijkt Nisbet, hoewel het thema even fascinerend als complex is, geen behoefte te voelen aan een voorafgaande analyse van het begrip 'vooruitgang'. Hij volstaat met een inleiding van zes bladzijden waarin een enkele zeer globale onderscheiding wordt gemaakt, en stort zich vervolgens in de filosofie van de Oudheid, zwemt het hele bekende traject van Middeleeuwen, Renaissance, Verlichting en Moderniteit met de stroom mee, om na driehonderd bladzijden weer aan wal te stappen en te eindigen met een overbekende aanklacht tegen de geest van de tijd.

Iedere bladzijde vermeldt meerdere namen, soms hele series, zonder veel toelichting. Al op de tweede bladzijde van het eerste hoofdstuk (p. 11) worden vijftien auteurs genoemd, die volgens Nisbet een en ander over 'The Classical World' te zeggen hebben; wát precies blijft zeer in het vage.

Soms worden de denkers over het thema 'Vooruitgang' op bijna mechanische manier, als in een modeshow, langs de lezer geparadeerd: hoofdstuk 4, over de Renaissance, loopt van pag. 101 tot 117, en omvat 5½ bladzijden inleiding, waarna volgen: Machiavelli (2 pags.), Erasmus (krap 2 pags.), More (idem), Bacon (ruim 3 pags.) en Descartes (krap 2½ pags.).

Bij deze uitstalling ontbreken alle noten. Nisbet beroept zich voortdurend op allerlei auteurs, ook vele secundaire autoriteiten, en hij laat hen vaak in citaten aan het woord, maar ofschoon hij soms nog wel de moeite neemt de titels te vermelden, blijft het jaar van verschijnen in het duister terwijl de lezer zelf maar moet uitzoeken op welke bladzijde het citaat te vinden is.

Een willekeurig voorbeeld. Pag. 239 omvat precies één paragraaf, handelend over 'The Utopians', op zichzelf al een koddige pretentie. Meer dan de helft van deze paragraaf gaat over de mening van Leszek Kolakowski over utopisten; er wordt ook uit zijn werk geciteerd. Volledig verborgen blijft echter wie Kolakowski is, wanneer hij leefde, wat hij schreef en waar het citaat vandaan komt. Nu kan de ontwikkelde leek Kolakowski nog wel plaatsen, al zal hij met het opsporen van het citaat moeite hebben, maar de vele tientallen meer obscure autoriteiten die Nisbet uit zijn omgevallen boekenkast vist, blijven voor hem geheime bronnen.

Het boek van Nisbet is helaas nutteloos voor ieder denkbaar publiek. Het is een pretentieuze catalogus van veel te veel, veel te kort en te ongericht besproken en vaak willekeurig geselecteerde auteurs. De algemene these – de idee van de Vooruitgang is niet modern maar 2500 jaar oud – wordt nergens aangetoond, zelfs niet werkelijk onderzocht of bediscussieerd. Tegenbewegingen – men denke aan wat Isaiah Berlin noemt de *Counter-Enlightenment* – komen niet eens ter sprake.

Nisbets boek is *Ideengeschichte* in de meest traditionele zin van het woord, een gênante zaak voor een zich socioloog noemende auteur. Zelfs een lang niet geheel geslaagd boek, aan een verwant thema gewijd, John Passmore's *The Perfectibility of Man* (1970), is naast Nisbet een wonder van wetenschappelijke diepgang en analytisch vernuft.

J. A. A. van Doorn

Nederland na 1945: Beschouwingen over ontwikkeling en beleid, onder redactie van G. A. Kooy, J. H. de Ru en H. J. Scheffer, Deventer: Van Loghum Slaterus, 1980, 309 pags., f 48,50.

Het is bij de Nederlandse juristen gebruikelijk prominente geleerden bij hun ambtsjubileum of afscheid een *Festschrift* aan te bieden. De omvangrijke bundels opstellen bevatten bijna steeds aanzienlijke aantallen belangrijke artikelen, soms zelfs bijdragen die later *minor classics* blijken te zijn geweest, zodat de publikaties niet alleen voor de geadresseerde maar voor iedere vakgenoot een kostbaar bezit zijn.

In de sociale wetenschappen lukt deze fraaie opzet meestal veel minder goed. De bijdragen plegen 'alle kanten uit te gaan' en demonstreren dermate krachtig de versplintering van het betrokken vak dat alleen de alleseter er plezier aan beleeft; ook is het algemene niveau niet altijd indrukwekkend, om het voorzichtig uit te drukken.

Het is daarom een gelukkige gedachte geweest bij het afscheid van de Wageningse socioloog en demograaf E. W. Hofstee een thema centraal te stellen: de ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving na 1945. Voeg daarbij een lijst van illustere namen – waaronder die van Duijker, Casimir en Langemeijer – en succes lijkt verzekerd.

Het heeft niet zo mogen zijn. Voor een aantal auteurs heeft het thema te weinig bindingskracht en richting geboden; ze vertellen kort en goed wat zich in de afgelopen 35 jaar op hun vak- of interessegebied in Nederland heeft afgespeeld, en laten het daarbij. Zo Hellinga over planologische ontwikkelingen; Van der Weijden over het economisch proces; Langemeijer over het rechtswezen; Thurlings (niet de socioloog maar de economist/voorzitter Eerste Kamer) over overheid en bedrijfsleven; Louwes over het landbouwbeleid; De Moor over het hoger-onderwijsbeleid.

De stukken demonstreren dat het uitnodigen van vakexperts tot het schrijven van een ongericht overzicht van een recent tijdperk zelden méér oplevert dan een ... overzicht van het recente tijdperk. Wie het gebied ook maar enigszins overziet, vindt geen enkele verrassing, maar hij zal vaststellen dat dit bij doorgeschreven onderwerpen als deze vaak ook nauwelijks te vermijden is.

Soms geven de auteurs zelf toe dat ze weinig of niets nieuws te melden hebben. Constandse deelt mee dat zijn bijdrage over ruimtelijk beleid een nadere uitwerking biedt van enkele passages uit zijn diesrede (p. 286), terwijl Ellemers op de eerste bladzijde vast maar waarschuwt dat zijn stuk 'in sterke mate' overeenstemt met een twee jaar eerder gepubliceerde artikelen (p. 13). De maatstaven omtrent elegantie zijn ook terzake van feestbundels kennelijk al wat verruimd, maar de lezer zal zich kunnen troosten met de vaststelling dat beide stukken zeer leesbaar zijn, en niet zonder interessante doorkijkjes, hoewel – bij Constandse – wat rommelig van architectuur. Het stuk van Ellemers, over niets minder dan de 'ontwikkeling van de samenleving' is helder, soepel geschreven en goed gedocumenteerd, zoals we van deze socioloog gewend zijn.

Maken sommige auteurs enigszins de indruk van gedegen boekhouders, Duijker, met zijn bijdrage 'Andere tijden, andere mensen?' nadert het dichtst de essayist. Het stuk is op en top Duijker: behoedzaam, ironisch, schijnbaar bescheiden maar juist zeer ambitieus wat de keuze van het onderwerp betreft, en ook: lichtelijk pessimistisch over de toekomst, zonder dat de auteur – zoals het goed-Nederlands gebruik

wil – zich daaraan schuldig lijkt te voelen.

Ook het stuk van de fysicus Casimir, over moderne techniek, is typerend voor de auteur, luchtig maar zeer erudiet, en boeiend als alles wat Casimir heeft te zeggen. Toch zou een gericht vraagstelling wellicht méér hebben opgeleverd dan dit uiteindelijk wat inventariserend relaas.

Kooy, over seksualiteit, is eveneens op zijn vakgebied en toont dit met veel verve aan; zijn stuk zal echter weinig nieuws brengen voor wie de vele publikaties van deze Wageningse socioloog enigszins heeft gevolgd.

De beste stukken zijn naar mijn mening die van Daudt en Van de Kaa. Zij zijn de enigen die getracht hebben een concrete vraag te beantwoorden. Merkwaardigerwijs zijn hun probleemstellingen verwant in die zin dat zij beiden, onder meer, een poging doen Lijpharts bekende democratiemodel te toetsen. Daudt concentreert zich op de stabiliteit van het partijpolitieke patroon in het Nederland van de laatste eeuw; Van de Kaa confronteert Lijphart en Hofstee aan de hand van een demografische analyse. Vooral het stuk van Daudt, die zich de behandeling van een nogal krachtig uitgemolken onderwerp als opgave stelde, komt tot enkele intrigerende uitspraken over de Nederlandse politiek (zo op p. 195).

Komen we tot een eindoordeel dan moeten we helaas vaststellen dat de redactie, die zich blijkens het *Ten geleide* opzettelijk terughoudend heeft opgesteld, in feite door een te grote gemakzucht de kans heeft laten lopen een boeiender bundel bijeen te krijgen. Een uitdagender vraagstelling zou wellicht uitdagender antwoorden hebben gekregen, want aan kennis van zaken en onafhankelijkheid ontbreekt het geen van de auteurs. Een enkele keer is er het begin van een gedurfde stellingname, bijvoorbeeld waar Duijker een aantal 'progressieve' geloofsartikelen behoedzaam op de hak neemt, of waar Groenman – belast met de onmogelijke opdracht tot het verschaffen van een 'toekomstperspectief' – de consequenties overweegt van het zoveel hogere geboortecijfer van de leden van de ethnische minderheden in ons land (p. 301 v.). Maar de vlammetjes doven vóór ze zijn aangeblazen en licht gaan geven.

Wat de redactie evenzeer onvoldoende heeft beseft is het resultaat van een dergelijke opdracht aan vakexperts: vrijwel iedereen heeft – desgevraagd – uitsluitend zijn eigen terrein verkend. En dat terwijl Hofstee in het *Ten geleide* nu juist ten tonele wordt gevoerd als een levenslang ijveraar voor interdisciplinaire samenwerking. Dit is dan onze troost: wie zich vergeefs afvraagt voor wie een dergelijk mengelmoes van artikelen dan wel is geschreven, kan er zeker van zijn dat er in zijn persoon tenminste één ideale lezer is, in staat de vele vakmatige inzichten vruchtdragend te verbinden.

J. A. A. van Doorn

P. J. Oud, J. Bosmans, **Honderd Jaren; een eeuw staatkundige vormgeving in Nederland**, 7e herziene druk, Assen: Van Gorcum, 1980.

Zijn gedwongen ambteloosheid tijdens de Duitse bezetting heeft Oud aangewend om het Nederlands staatsrecht en de parlementaire geschiedenis te beschrijven. Na het bombardement op, en de overgave van Rotterdam, moest burgemeester Oud van de anti-democraten nog zoveel beledigende behandelingen als door hen verachte vrijmetselaar ondergaan, dat het ontslag door rijkscommissaris Seyss Inquart als een

soort opluchting kwam. Hij trok zich in zijn studeerkamer terug; althans duidelijke verzetsactiviteit zijn van hem niet bekend geworden. Hij is deswege ook wel gecritiseerd. Maar zijn pen was wel zo produktief. Hij beschreef *Het constitutioneel recht van het koninkrijk der Nederlanden* (in twee delen) en behandelde in zes delen *Het jongste verleden* de parlementaire periode 1918-1940, waarin hij zelf als kamerlid en minister een vooraanstaande rol had gespeeld. Toen er daarna nog tijd 'overbleef' vatte hij de parlementaire geschiedenis over de periode 1840-1940 samen in een beknopt overzicht 'Honderd Jaren', waarvan inmiddels een zevende druk door dr. J. Bosmans is bewerkt en aangevuld.

Dit laatste werk is vooral als leerboek gebruikt, alhoewel het de vraag is of het ook als zodanig geschreven werd. Oud had er in bezettingstijd een zekere propagandistische bedoeling mee. Naarmate de bevrijding naderde werden in allerlei illegale geschriften vernieuwingen bepleit, welke Oud het gevoel gaven dat de schrijvers niet zo bijster goed op de hoogte waren van het verleden. Van de noodzaak tot hervormingen was ook hij wel overtuigd. Maar naar zijn opvatting kon dit slechts met vrucht geschieden door diegenen voor wie het verleden geen gesloten boek was. In zekere zin waren de 'Honderd Jaren' dus niet vrij van enige nostalgie. Het zal duidelijk zijn dat een dergelijke opzet een bewerker, die bijna 40 – niet onbewogen – jaren zo'n boek moet herzien en aanvullen voor een zware opgave stelt. Oud, die zich na de bevrijding met de VVD in behoudende richting ontwikkelde, zou veel van de vernieuwingen die zich na zijn dood in het Nederlands zuilen-bestel in de tumultueuze periode na 1968 hebben voorgedaan, ongerijmd hebben gevonden.

Zo bezien verdient dr. Bosmans lof voor de wijze waarop hij de Honderd Jaren enerzijds meer op een leerboek deed gelijken en het anderzijds in amper 100 pagina's aanvulde met een redelijk helder overzicht van de moeilijk grijpbare periode na 1945. Hij bereikte dit resultaat met betrekkelijk kleine ingrepen. Het oorspronkelijke, vooroorlogse gedeelte maakte hij voor studenten beter toegankelijk door die hoofdstukken in paragrafen onder te verdelen met als belangrijkste uitgangspunt: de chronologie der optredende kabinetten. Naar mijn smaak had hij hierbij wat meer operaties mogen verrichten. Oud heeft niet verbloed dat dit boek een compilatie was uit de hem bekende literatuur. De verdienste van het boek lag voornamelijk in de meeslepende vaardigheid waarmee een beeld werd geschapen. Er zijn echter sedertdien heel wat parlementaire navorsingen verschenen, die op bepaalde episodes een nieuw licht wierpen. Bovendien: ook Oud was een kind van zijn tijd. In de bezettingsjaren mag zijn vrijzinnig democratische visie op de koloniale geschiedenis niet de minst-verlichte in Nederland zijn geweest; zijn na-oorlogs conflict met Stikker over Nieuw-Guinea toonde aan, hoezeer hij nadien in het conservatieve vaarwater was terecht gekomen. Zijn leven was ook te hecht met het traditionele zuilen-bestel verweven, om dit zo helder te analyseren als na hem Lijphart vermocht. Bosmans maakt wel toespelingen op diens studie (pag. 372), maar neemt deze merkwaardigerwijze niet in zijn literatuur-suggesties op.

Als men in aanmerking neemt hoe weinig pagina's Bosmans voor de na-oorlogse periode ter beschikking stonden, dan mag worden vastgesteld dat hij met die ruimte knap heeft gewoerd. Ik heb met de recensie van dit boek gewacht om er eerst onderwijservaringen mee te kunnen opdoen. Welnu, het resultaat was boven verwachting. En kan een bewerker een mooier compliment incasseren?

Natuurlijk, er vallen bij zo'n beknopte samenvatting punten weg, die een docent graag uitvoeriger zag behandeld, zoals de Europese eenwording, de NAVO, de industrialisatie en de kernenergie. Iets te makkelijk wordt de voorstelling gewekt dat